

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТОДІВ ГЕОСОФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виходячи з особливостей геософії як наукової дисципліни, що полягають у її міждисциплінарному характері (більше того – розташуванні на межі науки /власне, географії/ та філософії), ми вважаємо за доцільне визначити такий спектр методів геософічних досліджень, який найбільшою мірою відповідав би зазначеному її статусу.

Відповідно до цього, всі методи геософічних досліджень ми об'єднуємо в чотири групи – загальнонаукові, міждисциплінарні, загальногеографічні та власне географічні (рис. 1).

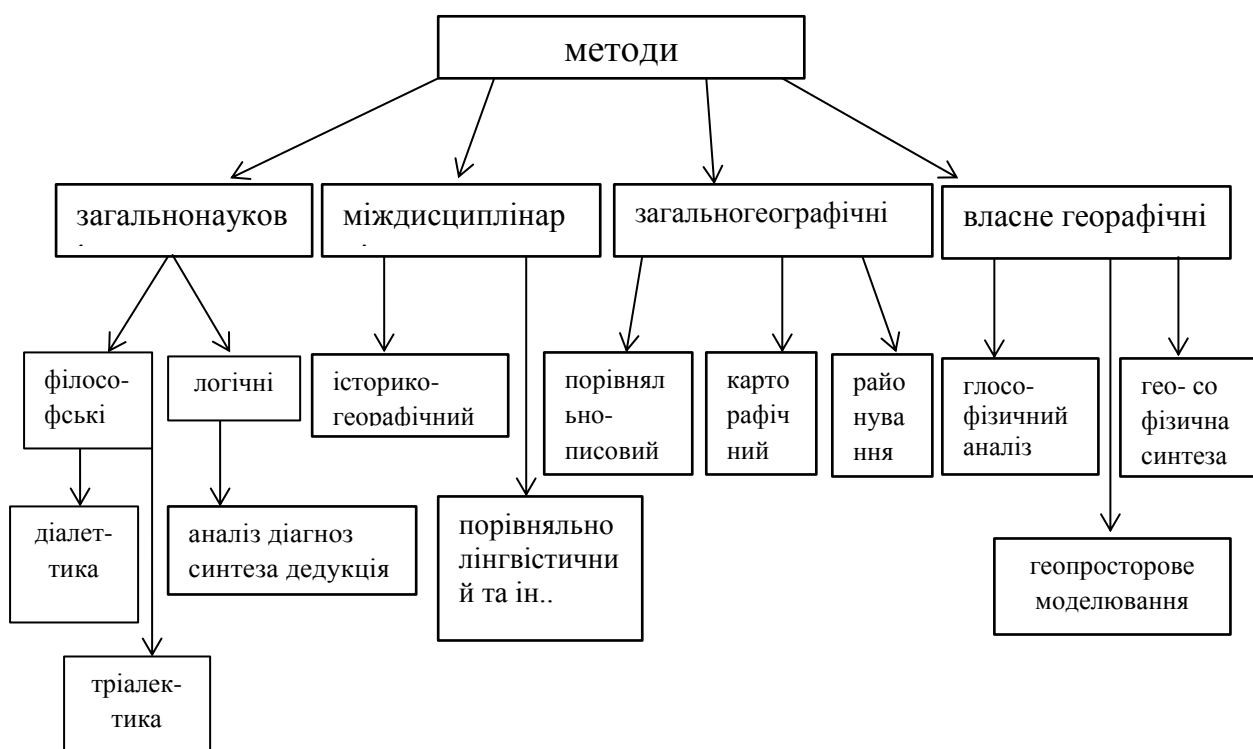

Рис1. Класифікація методів геософічних досліджень

Загальнонауковими методами є діалектика і тріалектика (що становлять філософську основу досліджень), логічні методи пізнання аналіз (у тому числі системний та структурний), синтеза, діагноз, форми узагальнення – дедукція й індукція.

Методологічною основою новочасних наукових досліджень є *діалектика*, закони й принципи якої сформульовані ще в XIX ст. Г. В. Ф. Гегелем. Дія відкритих ним законів особливо чітко проявляється на межі

науки та філософії; це повною мірою стосується географічно- філософського пограниччя.

Зокрема, яскравим прикладом дії *закону єдності й боротьби протилежностей* у геософії (та й у фізичній географії взагалі) ми вважаємо співвідношення різних ландшафтів (і взаємну протидію формованого ними духу) – рівнинних і гірських, лісових і степових тощо. В кожному разі наведені природні феномени (класи й типи ландшафтів) становлять тезу й антитезу одне одному; синтезою ж (проявом єдності протилежностей) виступають відповідно ландшафти плоскогір'їв, плато, кряжів (щодо рівнин і гір) та лісостепові ландшафти (для лісу й степу).

Проявами *закону переходу кількісних змін у якісні*, пов'язаними з геософією, можуть бути події, пов'язані зі змінами етнічного характеру ландшафту внаслідок докорінної зміни етнічної ситуації в межах певного фрагменту геопростору. На нашу думку, яскравим прикладом тому є історія формування козацького (руського, українського) Степу на півдні України впродовж XVI ст. (до того часу цей Степ мав тюркський етнічний характер).

Одним із проявів *закону заперечення заперечення* в геософії може бути заперечення можливості винародовлення територій, тимчасовими господарями яких стали етноси, чужі ландшафтам цих територій (як приклад, можна навести історію завоювання вестготами

/бореально-лісовим народом/ Піренейського півострова /території, зайнятої середземноморськими ландшафтами/ в V ст. н. е. та витіснення їх звідти лише на початку VIII ст. арабами – етносом, більш пристосованим до життя серед зазначених ландшафтів).

Поряд із діалектикою, останнім часом дедалі більшого поширення набуває такий загальнонауковий метод дослідження, як *тріалектика*. Особливістю тріалектики є розташування синтези на одній площині з тезою та антитезою без вивищення її. Основи тріалектики закладалися, в основному, наприкінці XX ст. Можливе існування різних бачень і концепцій тріалектики, зокрема, при її використанні в географії [3; 5].

На нашу думку, застосування тріалектичного методу має передбачати обов'язкове здійснення метасинтези – остаточного узагальнення тези, антитези й синтези, що має вивести відносини між ними на новий рівень і водночас ієрархізувати їх, усунувши елементи анархічності (у протилежному випадку неминучі). Запропоновану нами метасинтетичну побудову, застосовану для висвітлення етногенетичної ролі фізико-географічних смуг України, ми представляємо у формі тріалектичного тетраедра (рис. 2).

Лісову та степову смуги, кожна з яких одночасно є тезою й антитезою, ми розташовуємо при основі тетраедра. Лісостеп є синтезою, яку ми позначаємо не на вершині, а в основі тетраедра з невидимої його сторони. Тобто, синтеза займає в нижній частині тріалектичного тетраедра своєрідне висунуте (відносно тези й антитези) положення. Метасинтезою же виступає український ландшафт як середовище життя етносу завдяки поступовим переходам одних фізико-географічних зон в інші, взаємопроникненню українського населення, що замешкує різні природні смуги, та ландшафтній структурі лісостепу (синтеза), яка складається як із лісових, так і зі степових природних комплексів. Додамо, що властивий українському ландшафтові як середовищу життя етносу лісо-степовий дуалізм є однією з причин субетнічного різноманіття антропологічних типів українців і їх ментально-поведінкових особливостей.

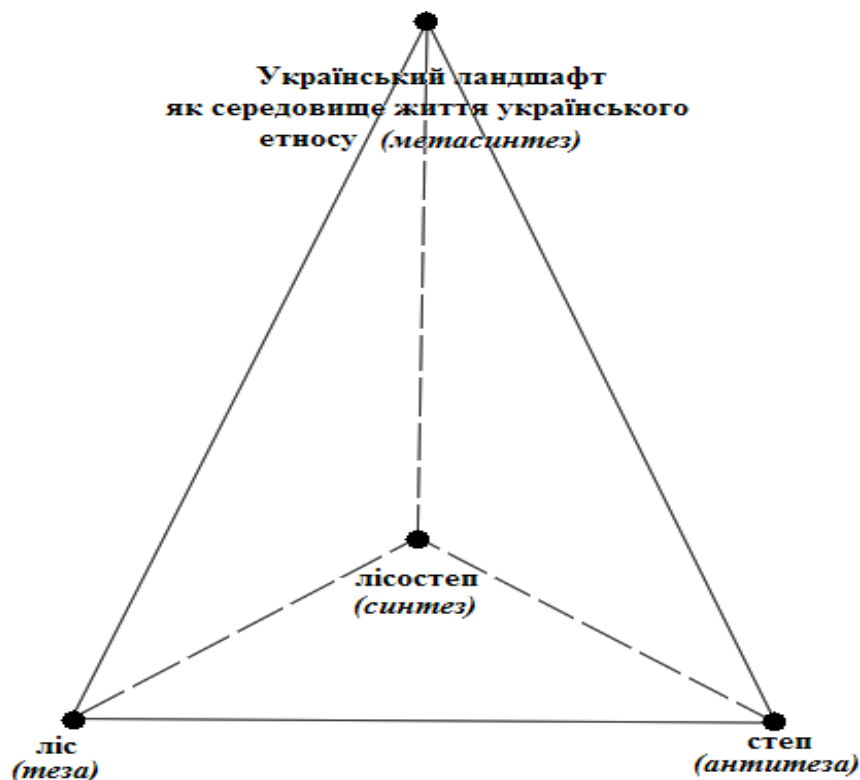

Рис. 2. Тріалектичний тетраедр єдності ландшафтів України [2, 66].

Здійснення аналізу та синтези наскрізно проходить через усе геософічне дослідження. Предметом аналізу може бути виявлення внутрішніх відмінностей усередині певних фрагментів людського геопростору – традиційних географічних цілостей на кшталт материків чи субконтинентів або власне геософічних феноменів, що є конструктами, одержуваними внаслідок філософського осмислення геопросторових реалій.

Характер синтези має поєднання в одному землесвіті частин різних материків, відокремлених океаном; синтетичними за суттю є й логічні побудови просторово-часового змісту, виражені, зокрема, в тезах щодо етнічного наповнення певного ландшафту, що утверджувалося впродовж більшого чи меншого часу (або, навпаки, ландшафтної приуроченості етносу: українського – до лісостепових, кримськотатарського – до сухостепових ландшафтів і т. п.). Як приклад діагнозу, можна навести акт встановлення належності певного фрагменту людського геопростору до регіону вищого рангу (георегіону до землесвіту, геософічного району до краю тощо).

Дедуктивний метод застосовується при виявленні чинників диференціації людського геопростору з наступним виділенням за низкою ознак його різнорангових фрагментів (георегіонів, субрегіонів тощо).

Прикладом індукції може бути об'єднання низки регіонів, що входять до різних континентів, до однієї таксономічної структури найвищого рангу – землесвіту – шляхом виявлення спільних рис у формуванні духу ландшафтів і етносів.

Серед застосовуваних геософією *міждисциплінарних* методів одне з провідних місць посідають історичні, зокрема, діахронія та синхронія. Суть цих методів виразно окреслив Л. Гумільов у запропонованій ним авторській схемі „Фази етногенези на суперетнічному рівні” [1, 350 – 351]. Метод діахронії дозволяє зіставляти аналогічні фази етногенези, які проходять у різний історичний час ті чи інші народи, приурочені до певного ландшафтного середовища; синхронічний метод полягає в порівнянні етнічної ситуації в різних фрагментах людського геопростору в певний момент історичного часу (зокрема, дає змогу виявляти домінуючі етноси в тому чи іншому регіоні, визначати фази їх розвитку, оцінювати їх взаємини з ландшафтом тощо).

Значне місце в геософічних дослідженнях належить порівняльно-лінгвістичному методові, завдяки якому встановлюється зв'язок між етносами, що населяють територіально віддалені одне від одного регіони, зайняті „аналогічними” ландшафтами. Наприклад, етнічна спорідненість між українським лісостепом і саванами півночі Індостану підтверджується близькістю санскриту (предки носіїв якого прийшли в II тис. до н. е. до Індії з Північного Причорномор'я) та сучасної української мови [4].

Геософія широко використовує загальнозживані *методи географічних досліджень* (загальногеографічні) – порівняльно- описовий, картографічний, метод районування; проте, їх застосування має певні особливості, пов'язані із суттю геософічного підходу до вивчення геопростору. Зокрема, геософічний погляд на територію передбачає не лише опис матеріальних компонентів ландшафту; характеризується також його духовна складова, виражена в наявності різноманітних об'єктів сакральної сфери. Прояви духу, властивого

тим чи іншим ландшафтам та приуроченим до них етносам, враховуються також і при геософічному картографуванні й районуванні.

Окремо ми виділяємо групу *власне геософічних* методів дослідження. До таких ми відносимо геософічний аналіз, геософічну синтезу та геопросторове моделювання. Зокрема, під геософічним аналізом ми розуміємо аналіз чинників формування, організації й диференціації людського геопростору (включно з його духовною складовою) та впливу ландшафтного середовища на генезу, властивості й функціонування пов'язаних із ним людських спільнот (етносів). Геософічна синтеза являє собою, на нашу думку, поєднання характеристик різних проявів буття регіону (ландшафтних систем, етнічних спільнот, геоторіальної диференціації, змін у часі тощо) з метою виявлення рис його духу й місця серед інших регіонів. Геопросторове моделювання – це здійснення геософічних побудов з урахуванням чинників формування й організації людського геопростору та його складових (ландшафтів, етносів, духовного компоненту) включно з проведенням геософічного районування й найменуванням його різнорангових таксономічних структур.

Список літератури:

1. Гумилев Л.Н. Конец и вновь начало. – СПб.-Москва, 2002. – 415 с.
2. Кисельов Ю.О. Геософічні аспекти етносферних процесів в Україні в контексті Помаранчевої революції // Фізична географія та геоморфологія. – Вип. 48. – 2005. – С. 66 – 70.
3. Кисельов Ю.О. Діалектика і тріалектика в геософії // Екологія і раціональне природокористування: Зб. наук. праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – С. 39 – 42.
4. Наливайко С.І. Таємниці розкриває санскрит. – К.: Вид. центр „Просвіта”, 2001. – 288 с.
5. Soja E.W. Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places. Oxford and Cambridge MA, Blackwell, 1996.